[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

مقالهٔ علمی پژوهشی

پیامدهای اجتماعی آشوب اطلاعاتی در ایرانِ پساکرونا

قربانعلی سبکتکین‌ریزی،[1] زهرا ذاکری نصرآبادی،[2] ایرج حق‌ندری،[3] کامران شیوندی،[4] فرانک سیدی[5]

شناسهٔ پژوهشگر (اُرکید):۲۰۱۴-۲۴۶۱-۰۰۰۰-۰۰۰۰
شناسهٔ پژوهشگر (اُرکید):۳۰۰۰-۳۴۷۲-۲۹۹۵-۰۰۰۰
شناسهٔ پژوهشگر (اُرکید):۰۰۰۲-۰۶۱۶-۰۲۶۲-۰۰۰۰
شناسهٔ پژوهشگر (اُرکید): ۰۰۰۳-۳۴۲۷-۴۶۲۷-۰۰۰۰
شناسهٔ پژوهشگر (اُرکید):۰۰۰۳-۳۸۱۸-۶۲۵۳-۰۰۰۰

چکیده

انتشار ویروس کووید-۱۹ با موجی از اخبار و اطلاعات گستردهٔ درست و نادرست از منابع رسمی و غیررسمی همراه بود. این حجم عظیم اطلاعات متنوع و بعضاً متناقض وضعیتی را به وجود آورده است که می‌توان آن را آشوب اطلاعاتی نام نهاد. این شرایط موجب سردرگمی مخاطبان در گزینش و استفاده از اطلاعات برای تفسیر شرایط و انجام فعالیت‌های روزمره شده است. لذا این پژوهش در نظر دارد پیامدهای آشوب اطلاعاتی ایجادشده را در ابعاد اجتماعی مورد بررسی قرار دهد. برای نیل به این هدف ۱٤٦۰ نفر از شهروندان کشور با روش پیمایش مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان داد که بیش از نیمی از جمعیت موردمطالعه، آشوب اطلاعاتی را در حد متوسط و زیاد تجربه نموده‌اند. نتایج استنباطی نیز حاکی از آن بود که آشوب اطلاعاتی با متغیرهای همدلی با دیگران، امید به آیندهٔ پساکرونا، بی‌اعتمادی به دیگران و هویت ملی رابطه دارد. رابطهٔ بین آشوب اطلاعاتی با پیامدهای اجتماعی موردنظر با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار AMOS نیز مورد آزمون قرار گرفت و نتایج نشان داد که افزایش آشوب اطلاعاتی کاهش متغیرهای موردبررسی را در پی دارد. جمع‌بندی یافته‌ها نشان می‌دهد با کنترل آشوب اطلاعاتی و مدیریت انتشار اخبار در زمان وقوع فجایع ملّی و بین‌المللی، تا حد زیادی می‌توان پیامدهای اجتماعی ناشی از این بحران‌ها را کاهش داد.

واژگان کلیدی: آشوب اطلاعاتی، همدلی اجتماعی، امید به آیندهٔ پساکرونا، کنش فعال رسانه‌ای.

۱. دانشیار جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)/ saboktakingh@khu.ac.ir
۲. استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران/ z_zakeri@pnu.ac.ir
۳. دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران/ irajnadri@gmail.com
٤. دانشیار روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران/ksheivandi@gmail.com
۵. استادیار جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد، اراک، ایران/ F-Saidy@iau-arak.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱٤۰۲/۷/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱٤۰۲/۸/۲٤
دوفصلنامهٔ مسائل اجتماعی ایران، سال چهاردهم، شمارهٔ ۲، پاییز و زمستان ۱٤۰۲، صفحات ۲۰۱ تا ۲۲۵
ISSN: 2476-6933/ © Kharazmi University

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]

[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

Research Article

Social Consequences of Information Chaos in Post-Covid Iran

Ghorbanali Saboktakinrizi (corresponding author)
Associate Professor of Sociology, Kharazmi University, Tehran, Iran (saboktakingh@khu.ac.ir)

Zahra Zakeri Nasrabadi
Assistant Professor of Social Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran (z_zakeri@pnu.ac.ir)

Iraj Haghnadri
PhD in Cultural Policy, Kharazmi University, Tehran, Iran/irajnadri@gmail.com

Kamran Shivandi
Associate Professor of Psychology, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran (ksheivandi@gmail.com)

Faranak Seyedi
Assistant Professor of Sociology, Azad University, Arak (F-Saidy@iau-arak.ac.ir)

Abstract

The spread of the 2019 corona virus was accompanied by a wave of news and extensive information, both true and false, from official and unofficial sources. This huge volume of diverse and sometimes contradictory information has created a situation that can be called information chaos. These conditions have caused the confusion of the audience in selecting and using information to interpret the conditions and perform daily activities. Therefore, this research intends to investigate the consequences of the created information chaos in social dimensions. To achieve this goal, 1460 citizens of the country have been studied by the survey method. The findings show that more than half of the studied population experienced moderate to high information chaos. The inferential results also indicate that information chaos has a significant relationship with the variables of empathy with others, hope for the post-corona future, mistrust of others and national identity. The relationship between information chaos and desired social outcomes was also tested using structural equation modeling with AMOS software. The modeling results show that the increase in information chaos leads to a decrease in the investigated variables. The summary of the findings shows that by controlling the information chaos and managing the dissemination of news during the occurrence of national and international disasters, the social consequences of these crises can be reduced to a large extent.

Keywords: information chaos, social empathy, hopes for the post-corona future, active media action.

Social Problems of Iran
Biannual Journal, Vol. 14, No. 2, Autumn & Winter 2024, 201-225.
Received: 17/10/2023 Accepted: 15/11/2023

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

۱. مقدمه و بیان مسئله

در شرایط همه‌گیری ویروس کرونا که ابعاد مختلف زندگی اجتماعی جامعه ما را متأثر ساخته بود، رسانه‌ها منبع اصلی انتقال اخبار، تحلیل شرایط بحرانی، پیگیر سیر حوادث ناشی از این بحران و زیر ذره‌بین بُردن سیاست‌های دولت‌ها از زوایای گوناگون بودند. مخاطبان نیز در فضایی آمیخته به بیم و امید، در جستجوی پاسخ به سؤالات، ابهام‌ها و چالش‌های خود با اخبار متنوع و گاهی متناقض مواجه می‌شدند که به‌نوبهٔ خود گسترهٔ عظیمی از نگرانی‌ها، تردیدها، وسواس‌ها و آشفتگی‌های خبری را در آن‌ها ایجاد می‌کرد. کرونا ویروس افراد و خانواده‌های زیادی را در سرتاسر جهان ازنظر سلامت جسمی، روانی و روابط اجتماعی تحت تأثیر قرار داد. آمارها از افزایش شدید انواع آسیب‌های اجتماعی همچون بیکاری، تورم، فقر و گرسنگی حکایت دارد (زندی‌فر و بدرفام،[1] ۲۰۲۰؛ عسگری و همکاران، ۱۴۰۰؛ معیدفر، ۱۳۹۹).

شیوع کرونا به دلیل ایجاد وضعیت مبهم و بی‌ثبات اجتماعی، سبب گسترش سطح عمومی استفاده از رسانه‌ها شد (نیکبخت‌نصرآبادی و همکاران، ۱۳۹۹؛ موراد[2] و همکاران، ۲۰۲۰: ۱) که وضعیت کمّی و کیفی زندگی انسان را دگرگون نمود. ازجملهٔ این تغییرات، تولید انبوه اطلاعات بود. پاندمی کرونا تولید انبوه اطلاعات و مشارکت بی‌سابقهٔ پزشکان، متخصصان، روزنامه‌نگاران حرفه‌ای و شهروند خبرنگاران را به همراه داشت. این‌گونه تولید اطلاعات نیز فرصت‌ها و تهدیدهای جدی به همراه داشت. مهم‌ترین تهدیدهای این عرصه، رواج گستردهٔ اخبار جعلی و شبه‌علمی بود (خانیکی، ۱۳۹۹).

همه‌گیری کووید-۱۹ با اطلاعات نادرست و مخرب بی‌سابقه‌ای همراه بوده است. سیلی از اطلاعات در مورد ویروس، اغلب اشتباه یا غیردقیق، به‌سرعت در رسانه‌های اجتماعی گسترش یافت که به تأکید سازمان بهداشت جهانی[3] می‌تواند سردرگمی، بی‌اعتمادی و تضعیف سلامت عمومی را به همراه داشته باشد (یونسکو،[4] ۲۰۲۰). گردش بیش‌ازحد در رسانه‌های خبری و اجتماعی و تنوع منابع خبری به‌ویژه دریافت اخبار از منابع غیرمعتبر، به آشفتگی و سردرگمی اطلاعاتی بیشتر منجر می‌شود که فشارهای روانی حاصل از اپیدمی کروناویروس را دامن می‌زند.

1. Zandifar & Badrfam
2. Mourad
3. WHO
4. UNESCO

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

سردرگمی ناشی از اطلاعات متناقض و متنوع چه پیامدهایی برای فرد و به‌تبع آن جامعه خواهد داشت؟ تحلیل‌گران جریان اطلاعات نادرست در دوران همه‌گیری کووید-۱۹، این جریان را از زوایای مختلف آسیب‌شناسی کرده‌اند و بر بروندادهای روانی، اجتماعی و فرهنگی این جریان ازجمله حق آزادی انتخاب، حق مورد تبعیض قرارنگرفتن، حق آزادی بیان و حق برخورداری از سلامت تأکید کرده‌اند.

طبق مطالعه‌ای که در کشور چین صورت گرفته است، در دوران شیوع کووید-۱۹ در چین از اواخر ژانویه ۲۰۲۰، به همان میزان که مردم ووهان چین در معرض آسیب مستقیم ناشی از کرونا قرار گرفته بودند، مردم سایر مناطق نیز از طریق رسانه‌ها دچار بیماری همه‌گیر نسبتاً شدید و همچنین آسیب‌دیدگی شدید قرار داشتند (لئو و لئو،[1] ۲۰۲۰: ۳). تولید و گسترش انبوه اطلاعات و اخبار درست و نادرست، علمی و غیرعلمی در مورد کرونا ویروس در این مقاله با عنوان «آشوب اطلاعاتی» مفهوم‌بندی شده است. آشوب اطلاعاتیِ برآمده از عملکرد سوء رسانه‌ها، تشدید اثرات بحران همه‌جانبهٔ گسترش بیماری کرونا را در پی داشته است.

نوظهور بودن ویروس کرونا، سبب به‌وجودآمدن نقاط ضعفی در ذخیره دانش(پزشکی) انسان شده است که زمینهٔ پرورش روایت‌های دروغین یا گمراه‌کننده را به وجود آورده است. اطلاعات نادرست، هم می‌تواند ناآگاهانه و غیرعمد[2] ایجاد شود و هم عمدی و با مقاصد خاص[3] سیاسی (وو و همکاران،[4] ۲۰۲۱). عامل مؤثر در افزایش آشوب اطلاعاتی در قرن حاضر و به‌ویژه در شرایط اپیدمی کرونا، انتقال مرکزثقل ارتباطات و اطلاع‌رسانی از رسانه‌های سنتی به رسانه‌های اجتماعی است.

در شرایط پاندومی کرونا ویروس، حبس اجتماعی و قرنطینهٔ خانگی، میلیون‌ها نفر را به ماندن در خانه‌های خود و افزایش استفاده از رسانه‌های اجتماعی به‌عنوان وسیله‌ای برای دسترسی سریع به اطلاعات در مورد کووید-۱۹ مجبور ساخت؛ حال‌آنکه سیستم‌عامل‌های آنلاین، محققان و کاربران رسانه‌های اجتماعی میلیون‌ها پیام کاذب یا گمراه‌کننده را گزارش دادند. به جهت آن‌که هیچ‌گونه مقرراتی برای انتشار مطالب در اینترنت و شبکهٔ وب وجود ندارد، بازیابی اطلاعات به گمراه‌شدن جستجوگران می‌انجامد. لذا، سردرگمی

1. Liu & Liu
2. misinformation
3. disinformation
4. Wu

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]

[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

مخاطبان به‌واسطهٔ کنترل‌ناپذیری جریان اخبار، از ویژگی‌های ذاتی رسانه‌های اجتماعی است (عصاره، ۱۳۸۱). حضور همه‌جایی آن‌ها در زندگی روزمرهٔ مردم، نقش مهمی در ایجاد و گسترش آشوب‌های اطلاعاتی کنونی دارد.

ضرورت انجام پژوهش در این موضوع، ریشه در شکاف عمیقی دارد که این بحران در وضعیت عادی و شاداب جامعه ایجاد کرده است. وضعیت ایجادشده به‌عنوان مسئله‌ای اجتماعی نیازمند بررسی و تأمل منظم و علمی است (معیدفر، ۱۳۹۹). تحقیق حاضر در نظر دارد پیامدهای آشوب اطلاعاتی ناشی از دوران بحرانی کرونا ویروس در ایران را مورد بررسی قرار دهد؛ بنابراین هدف پژوهش پاسخ‌دادن به این پرسش‌هاست که وضعیت کشور به لحاظ تجربهٔ آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای در آن دوران چگونه بود؟ وضعیت متغیرهای اجتماعی (همدلی با دیگران، امید به آینده پساکرونا، هویت ملی و بی‌اعتمادی به دیگران) در شرایط کرونا و بعدازآن به چه صورت است؟ و چه رابطه‌ای بین آشوب اطلاعاتی ناشی از همه‌گیری کروناویروس و متغیرهای اجتماعی (همدلی با دیگران، امید به آینده پساکرونا، هویت ملی و بی‌اعتمادی به دیگران) وجود دارد؟

۲. پیشینهٔ تجربی

شیوع ویروس کووید-۱۹ ابعاد متفاوت زندگی انسان را متأثر ساخته و این اثرگذاری، پژوهش‌های متکثری را برانگیخته است که به برخی از این تحقیقات پرداخته می‌شود. با توجه به اینکه تحقیقات معدودی به مسئلهٔ پژوهش حاضر پرداخته‌اند، به‌منظور غنی‌کردن پژوهش برخی تحقیقات که عیناً به موضوع نپرداخته‌اند نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند.

مختاری و همکاران (۱۳۹۹) و شاهدحق‌قدم (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای اثر اخبار و اطلاعات متنوع و چندگانه را بر مردم، کادر درمانی، بیماران و خانواده‌های آنان مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفتند انتشار اطلاعات متنوع و متناقض سلامت افراد، خانواده‌ها و کادر درمان را در دوران کرونا کاهش داده است. زارع‌گاوگانی (۱۳۹۹) استدلال کرده است که انتشار کرونا ویروس به‌جای یک اپیدمی درواقع یک اینفودمی است که باید کنترل شود. درواقع باورهای غلطی دربارهٔ این ویروس اذهان مردم را درگیر کرده که ازنظر روانی، فکری و روحی، محصول پراکنش اطلاعات نادرست است. سوری و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت سلامت روانی کاربران شبکه‌های اجتماعی در دورهٔ شیوع بیماری کووید-۱۹» انجام دادند که نتایج حاکی از نشانه‌های اختلالات روان‌شناختی کلی شرکت‌کنندگان بود.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

صفری (۱۴۰۰) در پژوهشی با موضوع «اینفودمی کرونا در رسانه‌های اجتماعی فارسی»، نحوهٔ انتشار اخبار جعلی مرتبط با گسترش کرونا در ایران را مطالعه کرده است. یافته‌ها نشان داد عوامل مؤثر بر گسترش شایعات و اخبار جعلی شامل مواردی چون عدم دسترسی به اطلاعات موثق، وجود توهم توطئه، دیدگاه امنیتی حاکم بر امور در کشور در کنار برخورد حذفی، تضاد و تناقض میان ادعاهای نهادهای مرجع در جامعه و بی‌اعتمادی به منابع رسمی خبری است. خانیکی و راثی تهرانی (۱۴۰۱) تحقیقی با عنوان «نظریه‌سازی برای اینفودمی کووید-۱۹» انجام دادند و نتیجه گرفتند که پایین‌بودن سطح سواد سلامت و سواد رسانه‌ای کاربران، تقابل میان طب سنتی و طب مدرن، بی‌اعتمادی مردم به دولت، اختلال فرایندهای ارتباطی در رسانه‌ها و اتخاذ سیاست‌های نادرست از سوی دولت ایجاد اینفودمی در شبکه‌های اجتماعی را در پی داشته است. مهم‌ترین پیامد در حوزهٔ اجتماعی-فرهنگی، ازدست‌رفتن سرمایهٔ اجتماعی بیان شده است.

احمدی و همکاران (۱۴۰۲) پژوهشی تحت عنوان «ترومای کرونا: از بیماری تا فاجعه در مناطق کم‌برخوردار» در شهر سنندج انجام داده‌اند. بر اساس یافته‌ها، اثرات اجتماعی و فرهنگی بیماری عبارت بودند از واگرایی جمعی، آنومی اجتماعی، بازنمود ناکارآمدی نظام حمایت اجتماعی، تنگناهای معیشتی، استحالهٔ دین و گزاره‌های دینی، گسست معرفتی-فرهنگی، بحران در نظام آموزشی و ترومای روحی-روانی. ژانگ اف[1] (۲۰۲۰) دربارهٔ سلامت روان اعضای خانواده کارکنان ۵ بیمارستان در کشور چین طی دوران شیوع بیماری کووید-۱۹ انجام داده که یافته‌ها نشان از افزایش اختلالات روان‌شناختی همچون اضطراب و افسردگی در بین کارکنان این بیمارستان‌ها داشته است. یافته‌های پژوهش اسپینلی و همکاران[2] (۲۰۲۰) حاکی از اثرگذاری شرایط محیطی خانه، مسائل والدین در اثر قرنطینه، فهم والدین از استرس و مسائل عاطفی و رفتاری کودکان در زمان انتشار ویروس کرونا بوده است. ژانگ و همکاران[3] (۲۰۲۰) به مطالعهٔ اثر گسترش ویروس کرونا بر سلامت روانی و کیفیت زندگی افراد بالای ۱۸ سال در چین پرداختند. آن‌ها دانش، نگرش و رویه‌های مواجهه با این ویروس را ازنظر مردم مورد مداقه قرار دادند و دریافتند که نیمی از افراد موردبررسی از گسترش این ویروس دچار وحشت، غم و ناراحتی شده‌اند.

1. Zhang F.
2. Spinelli et al.
3. Zhong

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

همان‌گونه که مرور پیشینه نشان می‌دهد، پژوهش‌های زیادی در مورد کرونا ویروس انجام شده است که اغلب اثر انتشار این ویروس را بر وضعیت سلامت جسمی و روانی افراد و خانواده‌ها مورد بررسی قرار داده‌اند. برخی تحقیقات نیز اثر انتشار اطلاعات متناقض را در گسترهٔ محدود نشان داده‌اند. ازآنجاکه پژوهش حاضر اثر آشوب اطلاعاتی را به‌عنوان بحرانی موازی با انتشار ویروس کووید-۱۹ بررسی می‌کند، هم تکمیل‌کنندهٔ پژوهش‌های صورت‌گرفته است و هم بُعد جدیدی را به آن‌ها می‌افزاید.

۳. مبانی نظری

در شرایط عادی، تصمیم‌گیری صحیح بستگی به اطلاعات درست و دقیق، توانایی تحلیل، تمرکز و دقت دارد؛ اما در شرایط بحرانی، ظرفیت تفکر انسان کاهش می‌یابد و محدودیت زمان بر دشواری بحران می‌افزاید (فدرز[1] و همکاران، ۲۰۲۰). در چنین وضعیتی فراهم‌کردن اطلاعات باکیفیت کاری دشوار است و با قطعیت می‌توان گفت که بدون کمک فناوری اطلاعات و ارتباطات انجام آن ممکن نیست. در این شرایط مدیریت اطلاعات فرایندی بسیار بااهمیت است (رینکینوا،[2] ۲۰۰۴).

با بروز همه‌گیری بیماری سارس در سال ۲۰۰۳ جامعهٔ بشری با پدیده‌ای تحت عنوان اینفودمی[3] روبه‌رو شد و با تداوم شیوع همه‌گیری بیماری‌های ویروسی همچون کووید-۱۹، همچنان با این پدیده دست‌به‌گریبان است. اصطلاح اینفودمی در ۱۰ مارس ۲۰۲۰ توسط سازمان ملل و سازمان بهداشت جهانی در پی شیوع بحران کووید-۱۹ مطرح گردید.

اینفودمی از ترکیب دو واژهٔ **Information** و **Epidemic** تشکیل شده و به معنی گسترش فراگیر اطلاعات درست و نادرست در مورد هر پدیده ازجمله بیماری است. در این وضعیت، شایعه و ترس چنان به هم می‌آمیزند که یادگیری در مورد یک موضوع را با دشواری بسیار همراه می‌سازند. این مفهوم خود شامل دو مفهوم **Disinformation** و **Misinformation است** (دپارتمان ارتباطات جهانی،[4] ۲۰۲۰). مفهوم اول، به اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده‌ای که به‌طور عمد برای فریب مخاطبان ارائه می‌شود و **مفهوم دوم**، به اطلاعات نادرست در مورد یک موضوع (صرف‌نظر از آنکه عمدی یا غیرعمدی رواج یافته باشد) گفته می‌شود.

1. Fedders
2. Rinkineva
3. Infodemic
4. Department of Global Communications

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

ازنظر تاریخی واژهٔ مذکور در پی تلاش سازمان‌های امنیتی برخی کشورها برای اشاعهٔ عمدی اطلاعات نادرست نظامی و در راستای تبلیغ قدرت نظامی مطرح و استفاده شده است (آبرنوویک[1] و همکاران، ۲۰۲۰؛ جووت،[2] ۲۰۰۵). پدیدهٔ اینفودمی که به آشوب اطلاعاتی می‌انجامد، می‌تواند مفاهیمی همچون آلودگی اطلاعاتی به معنای آلودن اطلاعات درست با نادرست و ازبین‌بُردن ارزش، کیفیت و صحّت محتوای اطلاعات بر اثر دخالت اطلاعات غیرواقعی (نوروزی، ۱۳۸۳)، گستراندن اطلاعات غلط عمدی با هدف گمراه‌کردن، فریب، غلبه‌کردن و به انقیاد درآوردن مخاطبان، مغشوش‌کردن افکار عمومی، دست‌کاری آگاهی‌های انسان، گروه و جامعه (راودراد و خلقتی، ۱۴۰۰)، ایجاد و گسترش اخبار جعلی (هایدن و التوئیس،[3] ۲۰۱۸: ۲) و شایعه و اطلاعات غلط غیرعمدی (دی فونزو و بوردیا، ۱۳۹۲: ۲۴) را در برگیرد.

زمینه‌های موضوعی متنوعی که در دورهٔ بیماری همه‌گیری، اخبار کاذب به آن‌ها رسوخ کرده‌اند عبارت‌اند از: علت بروز بیماری، آمارهای گمراه‌کننده و کاذب در مورد میزان شیوع بیماری و تلفات ناشی از آن، آثار اقتصادی بحران کرونا، ژورنالیسم و بی‌اعتبارشدن آن‌ها، پزشکی (نشانه‌های بیماری، تشخیص و راه‌های درمان آن)، جامعه و باورهای اجتماعی (هراس‌افکنی)، سیاست‌زدگی (بی‌اعتبارشدن سیاست مردان کشور)، کلاه‌برداری‌های اینترنتی، زندگی شخصی افراد مشهور (هگزوسکین،[4] بی‌تا).

فرهنگستان و انجمن پادشاهی انگلستان بیان نمودند که گسترش ویروس کووید-۱۹ با سیلی از اطلاعات نادرست همراه بود. آن‌ها پنج خصیصهٔ اینفودمی موجود را شامل بی‌اعتمادی به علم، بی‌اعتمادی به شرکت‌های دارویی و دولت، رواج گفته‌های صریح، به‌کارگیری هیجانات و گسترش اتاق‌های پژواک برشمردند. به همین دلیل اقدام دولت سنگاپور را در وضع قوانین تنبیهی در مورد اشخاص حقیقی یا حقوقی که به نشر اکاذیب بپردازند ستوده‌اند (بریسوت،[5] ۲۰۲۰). کشورهایی مانند چین، هند، سنگاپور و آفریقای جنوبی، قوانین تنبیهی در مورد افراد، سازمان‌ها، سایت‌ها و رسانه‌های اجتماعی که خواسته یا ناخواسته به انتشار اطلاعات نادرست دربارهٔ بیماری همه‌گیری کووید پرداختند

1. Obrenovic
2. Jowett
3. Haiden & Althuis
4. https://www.hexoskin.com
5. Breathesuite

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]

[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

وضع کرده‌اند (دانکو[1] و همکاران، ۲۰۱۹؛ آفریقای جنوبی،[2] ۲۰۲۰). سازمان‌های بین‌المللی فعالیت‌های مؤثری برای مقابله با آثار مخرب حاصل از نشر اکاذیب، بی‌اطلاعی مردم و فعالیت‌های سودجویانهٔ برخی رسانه‌های اجتماعی انجام داده‌اند؛ ازجمله سازمان بهداشت جهانی یک چهارچوب شامل فرایندی پنج‌مرحله‌ای برای مدیریت اینفودمی معرفی کرده است که مراحل آن عبارت‌اند از: مشخص‌کردن شواهد،[3] ترجمهٔ دانش و علم،[4] تقویت اقدام،[5] قابل‌اندازه‌گیری‌کردن آثار اقدامات[6] و هماهنگی و حکمرانی[7] (اسمیت،[8] ۲۰۲۰).

پیامدهای متنوعی در همهٔ حوزه‌های سلامت جسمانی، روانی، اجتماعی و اقتصادی برای گسترش آشوب اطلاعاتی ناشی از همه‌گیری کرونا متصور است که پژوهش حاضر تنها به بُعد اجتماعی آن پرداخته است. از میان متغیرهای اجتماعی زندگی انسان، میزان همدلی با دیگران در وضعیت همه‌گیری، احساس هویت ملی، امید به آیندهٔ پساکرونا و وضعیت اعتماد و بی‌اعتمادی ناشی از گسترش اخبار و اطلاعات متناقض مورد بررسی قرار گرفته است.

در دنیای رسانه‌ای امروز، یکی از مهم‌ترین حوزه‌هایی که در شرایط وقوع فجایع و بحران‌های همه‌گیر می‌باید مورد توجه قرار گیرد، حوزهٔ عملکرد رسانه است. مدیریت فرایند انتشار اخبار و عملکرد رسانه‌ها از یک‌سو و بهبود عملکرد کاربران فضای مجازی از سوی دیگر می‌تواند از پیچیده‌تر و بغرنج‌تر شدن مسائل و پیامدهای ناشی از وقوع بحران پیشگیری کند و در مقابل، انتشار پرهرج‌ومرج اخبار و اطلاعات می‌تواند شرایط بحرانی را وخیم‌تر سازد. ازاین‌رو، در مقاله حاضر رابطهٔ بین برخی متغیرهای مستقل و متغیر وابستهٔ آشوب اطلاعاتی، ابتدا به‌صورت روابط دومتغیره و آمارهٔ پیرسون و سپس رگرسیون چندمتغیره روابط بین متغیرهای مدل مورد آزمون قرار گرفته است.

1. Danquah
2. South Africa
3. Identifying Evidence
4. Translating knowledge and science
5. Amplifying action
6. Quantifying impact
7. Coordination and Governance
8. Smith

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

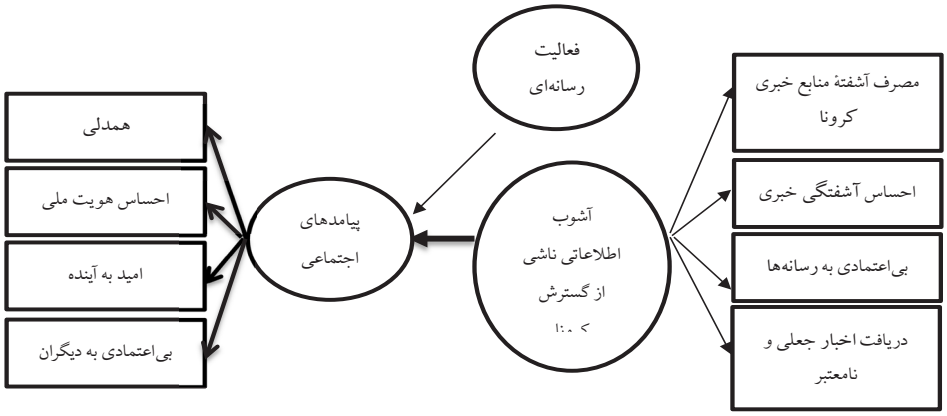

شکل شمارهٔ ۱: مدل نظری پژوهش

نتایج روابط دومتغیره به‌صورت ماتریس همبستگی ارائه شده‌اند و نتایج رگرسیون چندمتغیره نیز به‌صورت چهار فرضیهٔ چندمتغیره نمایش داده شده‌اند. همچنین، هدف از واردنمودن متغیر فعالیت رسانه‌ای در مدل آشوب اطلاعاتی این بوده است که بررسی شود آیا صرفِ در معرض اخبار متنوع قرارگرفتنِ افراد در دوران همه‌گیری کرونا منجر به تشدید بروندادهای اجتماعی ناشی از شرایط همه‌گیری می‌شود و یا اینکه کنش‌های رسانه‌ای افراد در فضای رسانه‌های اجتماعی که امروزه نقش به سزایی در شکل‌دادن به مسائل اجتماعی و برساخت مردم از این مسائل دارند، نیز بر این بروندادها اثر داشته است؟

فرضیه‌ها

- آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا تأثیر دارند.
- آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر احساس هویت ملی تأثیر دارند.
- آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر امید به آیندهٔ پساکرونا تأثیر دارند.
- آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر بی‌اعتمادی به دیگران در مواجهه با کرونا تأثیر دارند.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]

[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

٤. روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر مطالعه‌ای مقطعی است که به مدت دو سال از تابستان ۱۴۰۰ تا تابستان ۱۴۰۲ به طول انجامیده است. این پژوهش با روش پیمایش انجام شده است. جمعیت آماری این تحقیق شامل کلیهٔ افراد ۱۸ تا ۶۰ سال کشور بود که جمعیت آن‌ها بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ حدود ۵۵۸۶۲۰۰۰ نفر بود. نمونهٔ موردنیاز بر اساس فرمول کوکران ۱۰۵۰ نفر برآورد گردید. با درنظرگرفتن احتمال مخدوش‌شدن برخی از پرسشنامه‌ها و با هدف افزایش دقت پژوهش حجم نمونه برابر با ۱۵۰۰ نفر در نظر گرفته شد که ۱۴۶۰ نفر به پرسشنامه پاسخ دادند.

در این پژوهش از روش احتمالی خوشه‌ای چندمرحله‌ای برای نمونه‌گیری استفاده شده است؛ بدین‌صورت که کشور بر اساس مختصات جغرافیایی (که به‌نوعی مختصات فرهنگی هم در آن نهفته است) به ۵ پهنه (شمال، جنوب، غرب، شرق و مرکز) تقسیم و به‌صورت تصادفی از هر پهنه یک استان انتخاب شد. یافته‌ها برآیندی از وضعیت موضوع در کل کشور را نشان می‌دهد و امکان تحلیل داده‌ها به تفکیک استان وجود ندارد. به‌عبارت‌دیگر پژوهش در سطح ملی انجام شده است. به‌این‌ترتیب از پهنهٔ مرکز کشور استان تهران؛ از غرب، استان کرمانشاه؛ از استان‌های شمالی، استان مازندران؛ در میان استان‌های شرقی استان خراسان جنوبی؛ و درنهایت استان کرمان نیز از پهنهٔ جنوبی کشور انتخاب شدند. لذا حجم نمونه را به پنج قسمت تقسیم کرده و به هر استان ۲۰٪ از حجم نمونه اختصاص داده شد. داده‌ها با استفاده از پرسشنامهٔ محقق‌ساخته گردآوری شدند.

برای ساخت پرسشنامه مفاهیم شش‌گانهٔ موردبررسی در ۶۰ گویه عملیاتی شدند. رفتارها و نگرش‌ها در دامنه‌ای از ۱ تا ۵ (عدد ۱ برای کمترین تمایل یا استفاده و عدد ۵ نیز برای بیشترین تمایل یا استفاده) مورد سنجش قرار گرفتند. پرسشنامه‌ها در مرکز هر استان توزیع گردید و داده‌ها گردآوری شدند. توزیع پرسشنامه‌ها در مراکز استان‌ها بدین‌صورت بوده است که ابتدا هر مرکز استان به ۵ خوشه تقسیم شد، سپس از هر خوشه چند محله برگزیده شد و درنهایت در محلات به‌صورت اتفاقی به درب منازل مراجعه شد. در منازل پرسشنامه‌ها به افراد بالاتر از ۱۸ سال تحویل داده شد و توضیحاتی نیز در مورد هدف و نحوهٔ تکمیل آن ارائه گردید. یک ساعت بعد نیز با مراجعهٔ مجدد پرسشنامهٔ پُرشده تحویل گرفته شد. ملاک ورود افراد به پژوهش برخورداری از سلامت روان و جسم جهت پُرکردن پرسشنامه همراه با رضایت خاطر بود.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]

[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

تحلیل داده‌ها در دو بخش توصیفی و استنباطی انجام شد. در این پژوهش، واحد مشاهده و واحد تحلیل فرد بود. آزمون فرضیه‌ها در دو بخش ماتریس همبستگی و رگرسیون چندمتغیره صورت گرفته است. اعتباریابی ابزار پژوهش در دو بخش اعتبار صوری و اعتبار تجربی انجام شد. برای اعتباریابی صوری محتوای پرسشنامه توسط پژوهشگران متعددی مورد مداقه قرار گرفت. اعتباریابی تجربی نیز با استفاده از آزمون تحلیل عامل تأییدی انجام شد (جدول شمارهٔ ۱). برای سنجش پایایی نیز ضریب آلفای کرونباخ (جدول شمارهٔ ۲) استفاده شده است. درنهایت برای سنجش رابطهٔ متغیرهای مکنون باهم و با متغیرهای آشکار از مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار AMOS استفاده شد.

در مورد رعایت معیارهای اخلاقی قابل‌ذکر است پرسشنامه‌ها بدون نام و آدرس پاسخگوها پُر شده‌اند. در ابتدای پرسشنامه‌ها نیز توضیحاتی دربارهٔ هدف پژوهش بیان شده است. همچنین پاسخگو پرسشنامه را با رضایت تکمیل نموده است، لذا به لحاظ رعایت ملاحظات اخلاقی، این تحقیق به معیارهای اخلاقی پژوهش پایبند بوده است.

سنجه‌ها

آشوب اطلاعاتی: به معنای انتشار حجم وسیعی از اطلاعات صحیح و غلط از رسانه‌ها رسمی و غیررسمی است که موجب بی‌اعتمادی فرد به منابع و خود اطلاعات می‌شود. در این شرایط امکان گزینش اطلاعات به کمترین حد خود می‌رسد. در این پژوهش مقیاس آشوب اطلاعاتی مشتمل بر چهار خُرده‌مقیاس بود: مصرف آشفتهٔ رسانه‌ای، احساس آشفتگی خبری، کاهش اعتماد به رسانه‌ها و میزان دریافت اخبار جعلی.

فعالیت رسانه‌ای: به معنای مشارکت در به‌اشتراک‌گذاشتن اخبار و اطلاعات پیرامون کروناویروس در رسانه‌های اجتماعی است. این مقیاس با چهار معرف سنجیده شده است: جداسازی اخبار علمی و غیرعلمی کرونا و اشتراک‌گذاری آن، گسترش اخبار متناقض به‌عنوان سرگرمی، مطالعه، تکمیل و ارسال بازخورد در مورد اخبار کروناویروس در شبکه‌های اجتماعی، تهیهٔ محتوای (عکس و فیلم) مرتبط با کروناویروس و بارگذاری در شبکه‌های اجتماعی.

همدلی با دیگران: مقیاس همدلی با دیگران در شرایط همه‌گیری کروناویروس با پنج معرف سنجیده شده است: گفتگو با دیگران، فعالیت در مؤسسات خیریه جهت کمک‌رسانی به فقرا و آسیب‌دیدگان کرونا، تداوم ارتباطات گذشته و همسوکردن آن‌ها با

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

مسائل مرتبط با کرونا، تداوم ارتباطات اجتماعی با رعایت اصول بهداشتی و کنارگذاشتن اختلافات گذشته و افزایش میزان همدلی با آن‌ها در شرایط بحرانی کرونا.

احساس هویت ملی: به معنای وجود نمادها و باورهایی که الگوهایی از اجتماعات قومی، یا دینی یا زبانی پدید می‌آورد (هلد، ۱۳۹۹: ۱۳۵). این مقیاس با پنج معرف سنجش شده است: تغییر در تعلق‌خاطر به جامعه، مشارکت در فعالیت‌های داوطلبانه و کمک به هم‌وطنان و همنوعان، تغییر در احساس وحدت و همبستگی با هم‌وطنان، عدم توجه دولت به وضعیت مردم.

امید به آینده در شرایط پساکرونا (سپری‌شدن شرایط بحرانی انتشار ویروس کووید-۱۹): این مقیاس با پنج معرف سنجیده شده است: کشف قطعی درمان ویروس و برگشت به حالت عادی، تداوم برنامه‌ها شخصی در آینده، افزایش وحدت ملی و استقامت در برابر مشکلات در آینده، افزایش اتحاد بین‌المللی در آینده و امید به تغییر رفتار بشر در مورد فعالیت‌های بشر در آینده.

بی‌اعتماد به دیگران در شرایط همه‌گیری: این مقیاس با این گویه‌ها سنجش شده است: بی‌اعتمادی به گفته‌های اطرافیان در مورد روش‌های پیشگیری، بی‌اعتمادی به همه‌کس و درنتیجه به حرف هیچ‌کس گوش‌نکردن و توصیه‌ای هم به کسی ارائه‌ندادن.

جدول شمارهٔ ۱: نتایج آزمون پایایی و تحلیل عامل تأییدی برای ارزیابی تک‌بُعدی‌بودن شاخص‌ها

شاخص	مقدار آلفا (α)	مقدار KMO	درصد واریانس تبیین‌شده	مقدار احتمال (p)
آشوب اطلاعاتی	۰/۷۰	۰/۶۴۲	۶۵/۲۴	۰/۰۰
فعالیت رسانه‌ای	۰/۶۹	۰/۷۱۸	۶۰	۰/۰۰
همدلی با دیگران	۰/۵۸۴	۰/۶۳	۶۰/۳۳	۰/۰۰
احساس هویت ملی	۰/۶۸	۰/۷۷	۶۵/۰۵	۰/۰۰
امید به آینده	۰/۷۵	۰/۷۳۶	۵۲/۳	۰/۰۰
بی‌اعتمادی به دیگران	۰/۶۳	۰/۵۰	۶۳/۷۳	۰/۰۰

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

۵. یافته‌ها

توصیف نمونه

از ۱۴۶۰ نفری که به پرسشنامه پاسخ دادند، ۶۱٪ زن و ۳۹٪ مرد بودند. ازنظر سنی، ۴۸٪ پاسخگویان در گروه سنی ۳۰-۱۹ سال، ۲۳٪ در گروه سنی ۴۰-۳۱ سال، ۱۹٪ در گروه سنی ۵۰-۴۱ سال و بقیه نیز در گروه سنی ۶۰-۵۱ سال قرار داشتند. ۶۵٪ از پاسخگویان دارای تحصیلات دانشگاهی و ۳۵ دیپلم و زیر دیپلم بودند. چگونگی وضعیت شغلی پاسخگویان حاکی از آن بود که بیش نیمی از آن‌ها (۵۴٪) در ردهٔ شغلی متوسط (رانندگان و فروشندگان، صنعت‌گران و تولیدکنندگان، مشاغل تجاری و بازرگانی، کارکنان امور اداری و دفتری، کارکنان امور پزشکی، تکنسین‌ها و مربیان و کارکنان مشاغل دولتی)، ۲۵٪ در ردهٔ کارگران ساده و خدماتی و ۱۰٪ در رده‌های شغلی بالا (مشاغل تخصصی) قرار داشتند.

توصیف ابعاد آشوب اطلاعاتی

جدول شمارهٔ ۲ توزیع درصدی ابعاد چهارگانهٔ متغیر آشوب اطلاعاتی را نشان می‌دهد. بر این اساس حدود ۲۸٪ پاسخگویان اخبار و اطلاعات کروناویروس را به‌صورت آشفته در سطحی متوسط مصرف کرده‌اند. حدود ۳۴٪ احساس آشفتگی خبری را تجربه نموده‌اند. ۴۷٪ بیان کرده‌اند که اعتمادشان به رسانه‌ها در سطحی متوسط کاهش یافته است. ۲۹٪ معتقد بودند اطلاعات و اخباری که از رسانه‌های اجتماعی در مورد کروناویروس دریافت کرده‌اند، جعلی و نامعتبر بوده‌اند.

جدول شمارهٔ ۲: توصیف ابعاد متغیر آشوب اطلاعاتی

ردیف	متغییر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین	انحراف معیار
۱	مصرف آشفتهٔ رسانه‌ها	٤/٥	١٠/٣	٢٩/٧	٢٨/٢	٢٧/٤	٢/٣٦	١/١٢
٢	احساس آشفتگی خبری	١٤/٣	١٩/٥	٤١/٦	١٧/٥	٧/١	٣/١٦	١/٠٩
٣	کاهش اعتماد به رسانه‌ها	٤/٤	٢/٩	٤٧	٩/٢	٣٦/٥	٢/٢٩	١/١٢
٤	دریافت اخبار جعلی و نامعتبر	٩/٦	١٩/٤	١٩	٤٥	٧	٢/٩	٠/٥

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]

[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

توصیف متغیرهای اصلی تحقیق

جدول شمارهٔ ۳ توزیع درصدی متغیرهای اصلی تحقیق را توصیف می‌کند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، ۴۰٪ پاسخگویان آشوب اطلاعاتی را سطح متوسطی در دوران انتشار کروناویروس تجربه کرده‌اند. حدود ۳۲٪ از رسانه‌های اجتماعی در سطح متوسط استفاده کرده‌اند. حدود ۴۹٪ همدلی با دیگران را در شرایط کرونایی به‌صورت متوسط تجربه کرده‌اند. حدود ۳۱٪ بیان کرده‌اند که احساس هویت ملی آن‌ها در شرایط شیوع کرونا کم و خیلی کم شده است. قریب به نیمی (۴۷٪) از آن‌ها امید زیاد و خیلی زیادی به بهبود شرایط در فرونشستن کرونا دارند. حدود ۴۲٪ نیز بی‌اعتمادی به دیگران را در وضعیت شیوع کرونا در سطح متوسط تجربه نموده‌اند.

جدول شمارهٔ ۳: توصیف متغیرهای اصلی تحقیق

ردیف	متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	میانگین	انحراف معیار
۱	آشوب اطلاعاتی	۳/۲	۱۹/۶	۴۰	۳۱/۴	۵/۸	۲/۸	۰/۹۲
۲	کنش فعال رسانه‌ای	۱/۳	۷/۵	۳۱/۹	۵۶/۳	۳	۲/۴۸	۰/۷۳
۳	همدلی با دیگران	۲/۵	۲۱	۴۸/۸	۲۴/۳	۳/۴	۲/۹۵	۰/۸۳
۴	هویت ملی	۴/۶	۲۲/۲	۴۱/۶	۲۲/۷	۸/۹	۲/۹۱	۰/۹۹
۵	امید به آیندهٔ پساکرونا	۱۴/۲	۳۲/۵	۳۶/۵	۱۳/۸	۲/۹	۳/۴۱	۰/۹۹
۶	بی‌اعتمادی به دیگران	۹/۷	۱۳/۷	۴۱/۶	۳۱/۸	۳/۲	۲/۹۵	۰/۹۸

آزمون همبستگی‌ها

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می‌شود، همبستگی بین اکثر متغیرها در سطح خطای کم‌تر از ۱ تا ۵ درصد مورد تأیید قرار گرفته است. متغیر آشوب اطلاعاتی با متغیرهای همدلی، احساس هویت ملی و امید به آینده همبستگی منفی دارد و با متغیر بی‌اعتمادی به دیگران دارای همبستگی مثبت است. همچنین، متغیر فعالیت رسانه‌ای با متغیرهای همدلی، هویت ملی و امید به آینده همبستگی مثبت دارد و با متغیر بی‌اعتمادی دارای همبستگی منفی است. قوی‌ترین همبستگی منفی بین آشوب اطلاعاتی و همدلی است. درحالی‌که قوی‌ترین همبستگی مثبت نیز میان فعالیت رسانه‌ای و همدلی است.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

جدول شمارهٔ ۴: ماتریس همبستگی بین متغیرهای مستقل و وابسته

	همدلی با دیگران	احساس هویت ملی	امید به آیندهٔ پساکرونا	بی‌اعتمادی به دیگران
آشوب اطلاعاتی	-.۲۶۲**	-.۰۷۸*	-.۰۸٤**	.۰۵۷*
فعالیت رسانه‌ای	.۳٦۸**	.۱۱۰**	.۱۷٦**	-.۰٤۲

*۰٫۰۵ > P **۰٫۰۱ > P

آزمون فرضیه‌ها

فرضیهٔ اول: آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا تأثیر دارند.

جدول شمارهٔ ۵: آمارهٔ رگرسیون برای سنجش میزان اثر آشوب اطلاعاتی و کنش رسانه بر همدلی با دیگران

متغیر	B	Beta	t	p	R	R^2
عدد ثابت	۰/٤۰۵	-	-	۰/۰۰۰	۰/٤۰۵	۰/۱٦٤
آشوب اطلاعاتی	-۰/۲۳۲	-۰/۱۷۷	-۷/۱۰۱	۰/۰۰۰		
کنش فعال رسانه‌ای	۰/۳٦۰	۰/۲۳۹	۱۲/۸۸۰	۰/۰۰۰		

با توجه به جدول شمارهٔ ۵، متغیرهای آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای اثر معناداری بر همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا دارند. ضریب همبستگی چندگانه برابر است با ۰/۴۰۵ که نشان می‌دهد دو متغیر درمجموع توان بالایی در تبیین متغیر همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا دارند. مقدار ضریب تعیین برابر است با ۰/۱۶۴ که نشان می‌دهد دو متغیر آشوب اطلاعاتی و فعالیت رسانه‌ای درمجموع ۱۶/۴٪ از واریانس متغیر همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا را تبیین می‌کنند.

فرضیهٔ دوم: آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر احساس هویت ملی تأثیر دارند.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

جدول شمارهٔ ۶: آمارهٔ رگرسیون برای سنجش میزان اثر آشوب اطلاعاتی و کنش رسانه بر احساس هویت ملی

متغیر	B	Beta	t	p	R	R^2
عدد ثابت	۳/۰۳۳	-	-	۰/۰۰	۰/۱۵۶	۰/۰۲۴
آشوب اطلاعاتی	-۰/۱۸۳	-۰/۱۱۶	-۴/۳۰۸	۰/۰۰		
کنش فعال رسانه‌ای	۰/۱۹۱	۰/۱۴۱	۵/۲۴۳	۰/۰۰		

با توجه به جدول شمارهٔ ۶، متغیرهای آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای اثر معناداری بر احساس هویت ملی در شرایط کرونایی دارند. ضریب همبستگی چندگانه برابر است با ۰/۱۵۶ که نشان می‌دهد دو متغیر درمجموع توان متوسطی در تبیین متغیر احساس هویت ملی در شرایط کرونایی دارند. مقدار ضریب تعیین برابر است با ۰/۰۲۴ که نشان می‌دهد دو متغیر آشوب اطلاعاتی و فعالیت رسانه‌ای درمجموع ۲/۴٪ از واریانس متغیر احساس هویت ملی در مواجهه با کرونا را تبیین می‌کنند.

فرضیهٔ سوم: آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر امید به آیندهٔ پساکرونا تأثیر دارند.

جدول شمارهٔ ۷: آمارهٔ رگرسیون برای سنجش میزان اثر آشوب اطلاعاتی و کنش رسانه بر امید به آیندهٔ پساکرونا

متغیر	B	Beta	t	p	R	R^2
عدد ثابت	۲/۶۷۱	-	-	۰/۰۰	۰/۱۸۰	۰/۰۳۳
آشوب اطلاعاتی	-۰/۰۶۵	-۰/۰۴	۱/۴۹	۰/۱۳۷		
کنش فعال رسانه‌ای	۰/۲۳۲	۰/۱۶۶	۶/۱۹	۰/۰۰		

با توجه به جدول شمارهٔ ۷، متغیرهای آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای اثر معناداری بر امید به آینده در شرایط پساکرونایی دارند. ضریب همبستگی چندگانه برابر است با ۰/۱۸۰ که نشان می‌دهد دو متغیر درمجموع توان متوسطی در تبیین متغیر امید به آیندهٔ پساکرونا در شرایط کرونایی دارند. مقدار ضریب تعیین برابر است با ۰/۰۳۳ که نشان می‌دهد دو متغیر آشوب اطلاعاتی و فعالیت رسانه‌ای درمجموع ۳/۳٪ از واریانس متغیر امید به آینده پساکرونا را تبیین می‌کنند.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

فرضیهٔ چهارم: آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای (فعالیت رسانه‌ای) بر بی‌اعتماد به دیگران در مواجهه با کرونا تأثیر دارند.

جدول شمارهٔ ۸: آمارهٔ رگرسیون برای سنجش میزان اثر آشوب اطلاعاتی و کنش رسانه بر بی‌اعتمادی به دیگران

متغیر	B	Beta	t	p	R	R^2
عدد ثابت	۲/۹۹۷	-	-	۰/۰۰	۰/۰۸۳	۰/۰۰۷
آشوب اطلاعاتی	۰/۱۲۹	۰/۰۷٤	۲/۷۱٤	۰/۰۰		
کنش فعال رسانه‌ای	-۰/۰۹۳	-۰/۰٦۲	-۲/۲۸	۰/۰۲		

با توجه به جدول شمارهٔ ۸، متغیرهای آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای، اثر معناداری بر بی‌اعتمادی به دیگران در مواجهه با کرونا دارند. مقدار ضریب همبستگی چندگانه (۰/۰۸۳) نشان می‌دهد دو متغیر درمجموع توان ضعیفی در تبیین متغیر بی‌اعتمادی به دیگران در شرایط کرونایی دارند. مقدار ضریب تعیین برابر است با ۰/۰۰۷ که نشان می‌دهد دو متغیر آشوب اطلاعاتی و فعالیت رسانه‌ای درمجموع ۰/۷٪ از واریانس متغیر بی‌اعتمادی به دیگران را تبیین می‌کنند.

مدل‌سازی معادلات ساختاری

در این بخش روابط بین متغیرهای پنهان یعنی آشوب اطلاعاتی و کنش فعال رسانه‌ای به‌عنوان متغیرهای مستقل و پیامدهای اجتماعی آن‌ها همچون همدلی با دیگران در شرایط کرونا، امید به آیندهٔ پساکرونا و احساس هویت ملی با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری مورد آزمون قرار می‌گیرد. نتایج تحلیل معادلات ساختاری در شکل شمارهٔ ۱ منعکس شده است.

همان‌طور که شکل شمارهٔ ۲ نشان می‌دهد، اندازه اثر متغیر مستقل آشوب اطلاعاتی بر متغیر وابستهٔ همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا (که در مدل به‌اختصار همدلی نام‌گذاری شده است) برابر است با ۰/۶۹-؛ اندازه اثر متغیر مستقل آشوب اطلاعاتی بر متغیر وابستهٔ امید به آینده پساکرونا (که در مدل به‌اختصار امید به آینده نام‌گذاری شده است) برابر است با ۰/۶۵-؛ اندازه اثر متغیر مستقل آشوب اطلاعاتی بر متغیر وابسته احساس هویت ملی برابر است با ۱/۱۹-؛ و اندازه اثر متغیر مستقل آشوب اطلاعاتی بر متغیر عدم‌اعتماد

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

به دیگران در مواجهه با کرونا (که در مدل به‌اختصار بی‌اعتمادی به دیگران نام‌گذاری شده است) برابر است با ۰/۱۲. متغیر فعالیت رسانه‌ای تنها بر دو متغیر همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا (با اندازه اثر برابر با ۰/۶۸) و امید به آیندهٔ پساکرونا (با اندازه اثر برابر با ۰/۲۸) اثر داشته است. ترسیم رابطهٔ بین فعالیت رسانه‌ای با متغیر احساس هویت ملی نیز نشان‌دهندهٔ رابطه متوسط معناداری است(با اندازه اثر ۰/۳۹).

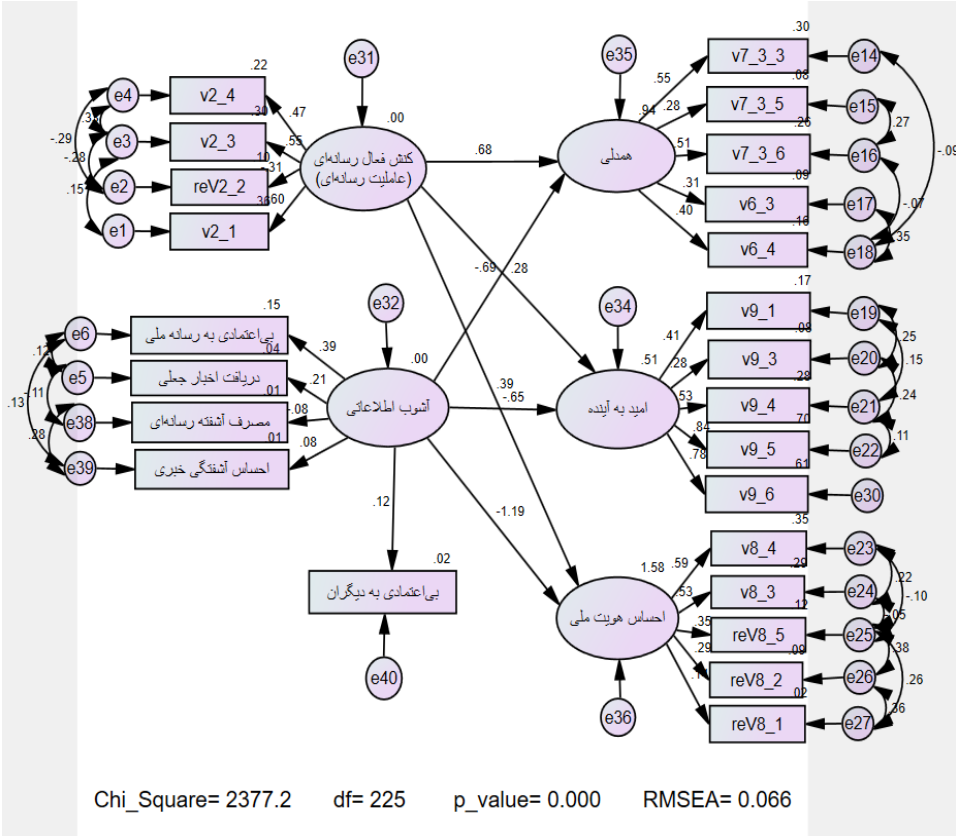

شکل شمارهٔ ۲: مدل‌سازی معادلات ساختاری اثر آشوب اطلاعاتی و کنش رسانه بر پیامدهای اجتماعی

قابل‌ذکر است، در تحقیق حاضر موضوع اصلی بررسی پیامدهای آشوب اطلاعاتی بوده است و تأثیر فعالیت رسانه‌ای بر متغیرهای وابسته یک فرضیهٔ فرعی است.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

در مدل‌سازی معادلات ساختاری برخلاف مدل‌های رگرسیونی -که از یک شاخص (ضریب تعیین) برای سنجش برازش استفاده می‌شود- از شاخص‌های متفاوت و متنوعی برای سنجش برازش مدل استفاده می‌شود (قاسمی، ۱۳۸۹). اولین شاخص برای آزمون قابل‌قبول بودن یا نبودن مدل پیشنهادی، مقدار کای اسکوئر است که باید دارای سطح خطایی بزرگ‌تر از ۵٪ باشد؛ اما با توجه به حساسیتی که مقدار کای اسکوئر به حجم نمونه دارد، در نمونه‌های با حجم بالا معمولاً از ریشهٔ دوم میانگین مربعات خطای برآورد (RMSEA) برای آزمون برازش مدل استفاده می‌شود.

در پژوهش حاضر مقدار RMSEA، ۰/۰۶۶ بود که نشان می‌دهد مدل از برازش قابل‌قبول برخوردار است. مقدار شاخص نیکویی برازش GFI برای مدل ۰/۹۱ بود. شاخص دیگر AGFI است که شکل تصحیح‌شدهٔ شاخص نیکویی برازش GFI است، مقدار این شاخص نیز ۰/۹۰ بود. شاخص‌های برازش مطلق همه از مقدار مطلوب برخوردار بوده و حاکی از برازش مطلوب مدل هستند. شاخص‌های مقتصد PNFI و PCFI نیز بالاتر از ۰/۶ بوده که حاکی از برازش قابل‌قبول مدل است. مقدار کای اسکوئر نسبی برابر است با ۵ که مقادیر بین ۱ تا ۵ این شاخص قابل‌قبول است (قاسمی، ۱۳۸۹: ۱۶۲). در کل بر اساس شاخص‌های برازش گزارش‌شده، می‌توان گفت مدل محقق‌ساخته از برازش قابل‌قبولی برخوردار است.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

با گسترش همه‌گیری کروناویروس، به علت ناشناخته‌بودن آن حجم عظیمی از اطلاعات متفاوت و متناقض پیرامون علل و پیامدها و نحوهٔ پیشگیری از آن توسط متخصصان بهداشت و سلامت، مقامات رسمی دولتی، خبرنگاران، مردم عادی و رسانه‌های اجتماعی تولید شد و رسیدن به راه‌حل را هرچه دشوارتر ساخت (اشرفی‌ریزی و کاظم‌پور،[1] ۲۰۲۰). این مسئله در این مقاله با عنوان آشوب اطلاعاتی مفهوم‌پردازی شده است.

مسامحتاً می‌توان به دو بحران جوامع در زمان همه‌گیری کروناویروس اشاره کرد؛ نخست، بحران انتشار ویروس ناشناخته و پیامدهای ناشی از آن و دوم، بحران ناشی از گسترش اخبار و اطلاعات درست و نادرست و اغلب متناقض حاشیهٔ آن. ازاین‌رو، در پژوهش حاضر پیامدهای این وضعیت آشوبناک اطلاعاتی در بُعد اجتماعی مدنظر قرار گرفت.

1. Ashrafi-rizi & Kazempour

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

برای نیل به این هدف، اثر آشوب اطلاعاتی بر چهار متغیر همدلی با دیگران، احساس هویت ملی، بی‌اعتمادی و امید به آینده با روش پیمایش بررسی شد. یافته‌ها حاکی از آن بود که افزایش آشوب اطلاعاتی با کاهش همدلی با دیگران، امید به آیندهٔ پساکرونا، احساس هویت ملی و بی‌اعتمادی به دیگران همراه است. همچنین، افزایش آشوب اطلاعاتی موجب افزایش بی‌اعتمادی به دیگران می‌شود. افزایش فعالیت رسانه‌ای نیز همدلی با دیگران و امید به آینده را افزایش و سایر متغیرهای مورد تحقیق را کاهش می‌دهد.

نسبت‌های بحرانی ضریب رگرسیون که با حداکثر خطای ۵٪ معنادار شده است، به میزان قابل‌توجهی بالاتر از ۱/۹۶ است که گویای رَد فرض صفر مبنی بر عدم رابطهٔ معنادار بین متغیرهای مربوط است. ضرایب رگرسیون حاکی از آن است که آشوب اطلاعاتی ۷۲٪ از کاهش نمرات همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا، ۶۸٪ از کاهش امید به آینده پساکرونا، ۱۲٪ از کاهش احساس هویت ملی و ۱۴٪ از افزایش بی‌اعتمادی به دیگران در مواجهه کرونا را تبیین می‌کند. درنتیجه می‌توان گفت با کنترل آشوب اطلاعاتی و مدیریت انتشار اخبار در زمان وقوع فجایع تا حد زیادی می‌توان پیامدهای اجتماعی ناشی از این بحران‌ها شامل کاهش حس تعلق به جامعه، ناامیدی و بی‌اعتمادی به دیگران که مهم‌ترین شاخص کاهش سرمایهٔ اجتماعی است را کاهش داد. همچنین فعالیت رسانه‌ای ۵۷٪ از افزایش همدلی با دیگران در مواجهه با کرونا و ۱۶٪ از افزایش امید به آیندهٔ پساکرونا را تبیین می‌کند. این بدان معناست که فعالیت رسانه‌ای افراد هرگاه در مسیر تولید محتوای سودمند و کمک به نشر اخبار درست باشد، منجر به هم‌افزایی و هم‌فکری افراد در برخورد با بحران موجود خواهد شد و دارای پیامدهای مثبت در نزدیک‌کردن افراد به یکدیگر در شرایط وقوع بحران و افزایش امید آن‌ها به بهبود شرایط است.

مدیریت اخبار جعلی، عاملی کلیدی برای مقابلهٔ جهانی با ویروس کووید-۱۹ است. سازمان بهداشت جهانی نیز به همین منظور شبکهٔ اطلاعات سازمان جهانی بهداشت برای اپیدمی‌ها[1] را ایجاد و راه‌اندازی کرده است (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۲۰). ازآنجاکه سازوکار انتشار شبه‌اطلاعات و اطلاعات غلط، پیچیده، چندبُعدی، چندلایه و به‌سختی قابل‌فهم و درک است، الگوهای انتشار شبه‌اطلاعات و ویژگی‌های شبکه‌های مربوط به آن در سطح کلان نشان می‌دهد که هم سطح فردی و هم اجتماعی از آن آسیب می‌پذیرند (وانگ و همکاران،[2] ۲۰۱۹).

1. EPI-WIN; WHO Information Network for Epidemic

2. Wang & et al

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]

[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]

[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

اینفودمی و شیوع گستردهٔ اخبار و اطلاعات غلط و گمراه‌کننده که در پژوهش حاضر تحت عنوان آشوب اطلاعاتی مورد بررسی قرار گرفت نیز نشان از گسترش متوسط رو به بالا دارد که با یافته‌های پژوهش‌های دیگر همچون شاهد حق‌قدم (۱۳۹۹) و مختاری و همکاران (۱۳۹۹) که به‌مخاطره‌افتادن سلامت افراد در این شرایط مورد تأکید قرار داده‌اند، همخوانی دارد. آسیب‌پذیری افراد در باورکردن شبه‌اطلاعات، ارتباط نزدیک و تنگاتنگی با کاهش اعتماد و اطمینان آن‌ها به همنوعان و نهادهای رسمی و حاکمیتی دارد. یافته‌های این پژوهش نشان از کاهش اعتماد افراد به دیگران در اثنای شیوع کروناویروس در کشور دارد. این یافته با نتایج پژوهش وانگ و همکاران (۲۰۱۹) همخوان است.

در وقوع این رخداد، مجموعه‌ای از نهادهای رسمی، سیاسی، اقتصادی و علمی و نیز کنشگران مبتدی و غیرحرفه‌ای مؤثر هستند. نهادهای رسمی، سیاسی و اقتصادی، گاه برای بالابردن سطح مصلحت‌اندیشی و یا بهره‌برداری از وضعیت اپیدمی دست به تولید آمارها و اطلاعات غیرواقعی و اخبار جعلی می‌زنند. نهادهای علمی و تخصصی هم در برخی موارد به دلیل ناشناخته‌بودن ابعاد موضوعات جدید بیماری و سهل‌انگاری در اطلاع‌رسانی، اطلاعات نادقیق به مخاطبان ارائه می‌کنند. کنشگران مبتدی و کسانی که تجربه‌های اندک از فضای بیماری و درمان دارند نیز در مواقع بسیاری، نتیجهٔ دانش ضمنی و یا تجربه‌های زیستهٔ خود را به‌جای اطلاعات موثق در رسانه‌های اجتماعی منتشر می‌کنند (خانیکی، ۱۳۹۹).

هویت ملی در پژوهش‌هایی مورد بررسی قرار گرفته است. قنبری‌برزیان و جعفرزاده‌پور (۱۳۹۰) احساس تعلق ملی را در سطح بالایی مشاهده کردند. رستگار و ربانی (۱۳۹۲) آن را در سطح متوسط گزارش کرده‌اند. وضعیت احساس هویت ملی نیز در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌ها حاکی از سطح متوسط روبه‌پایین است. این یافته با استدلال هوشنگی (۱۴۰۲) مبنی بر کاهش سطح هویت ملی در سال‌های اخیر همخوانی دارد.

از مفاهیم دیگری که این پژوهش مورد مداقه قرار داده است، همبستگی اجتماعی است. این پژوهش نشان‌دهندهٔ وضعیت مطلوب همبستگی اجتماعی در دوران کرونا است. برخی پژوهشگران همه‌گیری ویروس کرونا را از بُعد فرصت‌ها مورد تأکید قرار داده‌اند. فاضلی (۱۳۹۹) علاوه بر سویهٔ منفی بحران، سعی کرد نکات مثبت ناشی از بحران کرونا را هم مورد بررسی قرار دهد. دراین‌باره استدلال می‌کند انتشار تصاویر کمک‌های داوطلبانه همبستگی و شفقت را هم در ایران و هم در سایر نقاط جهان افزایش داده است. ازاین‌جهت، در اثنای

انتشار ویروس از یک‌سو مردم نسبت به هم مهربان‌تر شده‌اند و از سوی دیگر در فضای خودقرنطینگی فرصت‌هایی جهت تأمل در خویشتن یافته‌اند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت اگر نظام رسمی و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی غیررسمی اطلاع‌رسانی شفاف، به‌موقع، صادقانه و باورپذیر را ارائه نمایند و از اعتبار اجتماعی بالا برخوردار شوند، در مواقع بحران به حفظ آرامش روانی جامعه یاری خواهند رساند.

منابع

- احمدی، یعقوب، علی‌پور، پروین و مرجائی، سیدهادی (۱۴۰۲). ترومای کرونا: از بیماری تا فاجعه در مناطق کم برخوردار (مورد مطالعه: شهر سنندج). فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۲(۱)، ۴۵-۲۶.
- خانیکی، هادی (۱۳۹۹). دور از هم و در کنار هم: تصویری از شبکه‌ای شدن ارتباطات کرونایی، در کرونا و جامعه ایران؛ سویه‌های فرهنگی و اجتماعی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- خانیکی، هادی و راثی‌تهرانی، حبیب (۱۴۰۱). نظریه‌سازی برای اینفودمی کووید-۱۹ در شبکه‌های اجتماعی ایران، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۱(۴)، ۹۵۰-۹۳۳.
- دی فونزو، نیکلاس و پراشانت، بوردیا (۱۳۹۲). روانشناسی شایعه رویکردهای اجتماعی و سازمانی ترجمهٔ: محسن وفا، تهران: دانشکده اطلاعات.
- راودراد، اعظم و خلقتی، مرضیه (۱۴۰۰). گونه‌شناسی اطلاعات غلط متنی -ویدئویی در رسانه‌های اجتماعی، فصلنامه رسانه، ۳۲(۱)، ۲۷-۵.
- زارع‌گاوگانی، وحیده (۱۳۹۹). شیوع اطلاعات نادرست در بحران جهانی کروناویروس، تصویر سلامت، ۱۱(۱)، ۱۵-۹.
- سوری، حسین، نوری فرد، مرضیه و آریامنش، صابر (۱۳۹۹). بررسی وضعیت سلامت روانی کاربران شبکه‌های اجتماعی در دوره شیوع بیماری کووید-۱۹. مجله دانشگاه علوم پزشکی قم. ۱۴(۸)، ۲۹-۲۱.
- شاهدحق‌قدم، هاله، فتحی‌آشتیانی، علی، راه‌نجات، امیرمحسن، احمدی‌طهوری‌سلطانی، محسن، تقوا، ارسیا، ابراهیمی، محمدرضا، دنیوی، وحید و جهانداری، پیمان (۱۳۹۹). پیامدها و مداخلات روان‌شناختی در پاندومی کووید-۱۹، طب دریا، ۲(۱)، ۱۱-۱.
- صفری، هادی (۱۴۰۰). اینفودمی کرونا در رسانه‌های اجتماعی فارسی، فصلنامه مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی، ۴(۴)، ۷۶-۶۳.
- عسگری، محمد، چوبداری، عسگر و اسکندری، حسین (۱۴۰۰). واکاوی تجارب زیسته افراد مبتلا به بیماری کرونا در روابط فردی، خانوادگی و اجتماعی و راهکارهای پیشگیری و کنترل آسیب‌های روانی ناشی از آن. فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۲(۴۵)، ۵۲-۳۳.
- عصاره، فریده (۱۳۸۱). معیارهای ارزیابی منابع اینترنتی، فصلنامه کتاب، ۱۳(۱)، ۷۳-۶۲.
- قاسمی، وحید (۱۳۸۹) مدل‌سازی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار Amos، تهران: جامعه‌شناسان.
- قنبری برزیان، علی و جعفرزاده‌پور، فروزنده (۱۳۹۰). قدرت هویت ملی در میان ایرانیان، فصلنامه مطالعات ملی، ۱۲(۴)، ۲۹-۳.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

- مختاری، پریسا، معزی، بهناز و منتظری، علی (۱۳۹۹). ویروس کرونا و مواجهه بیش‌ازحد اطلاعاتی. پایش (نشریهٔ پژوهشکده علوم بهداشتی جهاد دانشگاهی)، ۱۹(۳)، ۳۵۳-۳۴۹.
- هوشنگی، حمید (۱۴۰۲، ۱۷ آذر). هویت ملی نسبت به چند سال قبل تضعیف شده است. خبرگزاری جمهوری اسلامی، قابل‌دسترس در: https://www.irna.ir/news.
- معیدفر، سعید (۱۳۹۹). کرونا، فرصتی برای برساخت مسئله اجتماعی، در کرونا و جامعه ایران؛ سویه‌های فرهنگی و اجتماعی، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- نوروزی، فیض‌الله؛ عباسی اسفجیر، علی‌اصغر و بسمل، معصومه (۱۳۹۱). پیوندهای اجتماعی: مطالعه تطبیقی بررسی انواع ساختار شبکه زنان با شوهرانشان در شهر بابل، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، ۳(۸)، ۱۶۴-۱۴۵.
- نیکبخت‌نصرآبادی، علیرضا، غیاثوندیان، شهرزاد و مدنی، حسین (۱۳۹۹). نقش رسانه‌های جمعی و شبکه‌های اجتماعی در روشنگری، کاهش یا افزایش نگرانی و ترس بیماران از بیماری‌شان، نشریه مراقبت سرطان، ۱(۳)، ۴۷-۴۶.
- هلد، دیوید (۱۳۹۹) شکل‌گیری دولت مدرن، در درآمدی بر فهم جامعه مدرن، ترجمه: عباس مخبر، تهران: آگاه.

- Breathesuite (2020). Available at: https://www.breathesuite.com/
- Council of Europe highlights 2019 (2020). Available at: https://edoc.coe.int/en/annual-activity-report.
- Danquah LO, Hasham N, MacFarlane M, Conteh FE, Momoh F, Tedesco AA, et al.)2019) Use of a mobile application for Ebola contact tracing and monitoring in northern Sierra Leone: a proof-of-concept study. BMC Infect Dis; 19(1).
- Department of Global Communications (2020). UN tackles 'infodemic' of misinformation and cybercrime in COVID-19 crisis. Available at: https://www.un.org..
- Fedders J. (2020). How to Think More Effectively during a Crisis. Available at: https://ict-4peace.org.
- Haiden, L. & Althuis, J. (2018). The Definitional Challenges of Fake News.
- Herbert Smith Freehills LLP. (2020). COVID-19: Fighting fake news in the UK. Lexology. Available at: https://www.lexology.com.
- Jowett G, O›Donnell V. (2005). What Is Propaganda, and How Does It Differ From Persuasion? In: Propaganda and Persuasion. New York: Sage Publications.
- Obrenovic M, Turcilo L. (2020). Misinformation, Disinformation, Malinformation: Causes, Trends, and Their Influence on Democracy. Publication of Heinrich Böll Foundation. Available at: https://www.boell.de.
- Rinkineva Kristiina (2004). The Role of Information Technology in Crisis Management. Available at: https://ict4peace.org
- South Africa brings law into place to stop the spread of fake. COVID-19 news (2020). Available at: https://csirt.uct.ac.za.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]

- Spinelli, M.; Lionetti, F.; Pastore, M. & Fasolo, M. (2020). Parents› Stress and Children's Psychological Problems in Families Facing the COVID-19 Outbreak in Italy. Frontiers in Psychology, 11, 1713.
- Liu, Cong. Liu, Yi (2020). Media Exposure and Anxiety during COVID-19: The Mediation Effect of Media Vicarious Traumatization, International Journal of Environmental Research and Public Health, 17, 4720, 1-16.
- Mourad, A., Srour, A., Harmanani, H., Jenainatiy, C., & Arafeh, M. (2020). Critical Impact of Social Networks Infodemic on Defeating Coronavirus COVID-19 Pandemic: Twitter-Based Study and Research Directions. Retrieved from: https://arxiv.org.
- UNESCO (2020). "The brief as part of the UNESCO series "World Trends in Freedom of Expression and Media Development".
- Wu T., Jia X., Shi H., Niu J., Yin X., Xie J., et al. (2021). Prevalence of mental health problems during the COVID-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis. J. Affect. Disord. 281, 91–98.
- Zandifar, A., & Badrfam, R. (2020). Iranian mental health during the COVID-19 epidemic. Asian journal of psychiatry, 51, 101990.
- Zhang F, Shang Z, Ma H, Jia Y, Sun L, Guo X, et al. (2020). High risk of infection caused posttraumatic stress symptoms in individuals with poor sleep quality: A study on influence of coronavirus disease (COVID-19) in China. medRxiv.
- Zhong BL, Luo W, Li HM, Zhang QQ, Liu XG, Li WT, et al. (2020). Knowledge, attitudes, and practices towards COVID-19 among Chinese residents during the rapid rise period of the COVID-19 outbreak: a quick online crosssectional survey. Int J Biol Sci 2020; 16(10):1745-1752.

[Downloaded from jspi.khu.ac.ir on 2025-06-06]
[DOR: 20.1001.1.24766933.1402.14.2.10.2]
[DOI: 10.61186/jspi.14.2.201]